ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS
KSZTAŁCENIE POLONISTYCZNE CUDZOZIEMCÓW 16, 2008

https://doi.org/10.18778/0860-6587.16.24

Piotr Kajak
„Polonicum"
Uniwersytet Warszawski

TEKSTY KULTURY POPULARNEJ W NAUCZANIU JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO

Lekcja języka polskiego w polskim systemie edukacyjnym ma przygotować uczniów – młodych Polaków – do odbioru bardzo różnych tekstów kultury[1]. Dojrzały odbiorca, uczestnik i współtwórca kultury musi nie tylko umieć odbierać uznane arcydzieła, ale także musi wiedzieć, jak żyć w popkulturowym świecie (por. Janus-Sitarz 2004, s. 11–12). Cudzoziemcy, także ci uczący się języka polskiego i kultury polskiej (jako obcych – jpjo i kpjo), zostali przygotowani przez system edukacyjny swojego kraju do życia we współczesnej kulturze. Właśnie dlatego oczekują od nauczycieli jpjo wykorzystania na lektoracie nie tylko tekstów kultury popularnej, ale i treści popkulturowych, które współtworzą polską kulturę narodową[2].

Teza o pedagogicznym charakterze współczesnej kultury popularnej została już obroniona (por. liczne prace Zbyszka Melosika i Tomasza Szkudlarka, np. 1998), nie ma więc potrzeby rozpisywania się na ten temat. Jeśli ludzkie doświadczenie jest zapośredniczone z mediów – np. elektronicznych, oraz jeśli to reklama i tzw. przemysł rozrywkowy mówią dziś ludziom najwięcej o ich świecie, trzeba się pogodzić z faktem, iż to kultura popularna przejęła rolę pedagogii konstruującej granice sensu ludzkiego życia (Melosik, Szkudlarek 1998, s. 97).

Pedagogika kultury uczy, że „człowiek staje się człowiekiem poprzez zanurzenie w kulturze" (Melosik, Szkudlarek 1998, s. 100), oczywiście postrzeganej w kategoriach antropologicznych, wolnych od dyskryminujących ograniczeń.

[1] A. Janus-Sitarz wymienia teksty kultury „od sztuki słowa przez teatr, film, malarstwo, fotografię, muzykę, aż po budzące kontrowersje awangardowe instalacje we współczesnych galeriach i teksty kultury masowej" (2004, s. 9).

[2] Kultura narodowa definiowana w sposób współczesny nie będzie więc, zgodnie z określeniem Piotra Garncarka, uporczywym uwypuklaniem roli spuścizny, tradycji i dziejów, niezrozumiałym dla cudzoziemców (przeważnie) nieposiadających dostatecznej wiedzy o polskiej historii i mitologii (Garncarek 2006, s. 14).

Nauka języka obcego jest zanurzeniem w kulturze – dokonywanym dzięki wykorzystywaniu w procesie nauczania jpjo różnorodnych tekstów kultury popularnej, ale również treści popkulturowych. Oba wymienione „instrumenty" nie są obce autorom podręczników i innych materiałów do nauki wiedzy o Polsce[3], ale nadal można zaobserwować opisane przez Mirosława Jelonkiewicza uleganie „magicznej presji obowiązującego kanonu" (2004, s. 43–44).

Wystarczy przyjrzeć się propozycjom programowym zawartym w tomie *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego* pod red. Władysława T. Miodunki (2004a)[4]. Znajdują się tam m.in.: zarys programu kompetencji socjokulturowej w nauczaniu jpjo na poziomie progowym (Miodunka 2004b); program nauczania cudzoziemców realiów polskich (Gębal 2004); inwentarz tematyczny i funkcjonalno-pojęciowy do nauczania jpjo w aspekcie kulturowym (Burzyńska, Dobesz 2004). Choć nigdzie nie mówi się wprost o tekstach kultury popularnej, czy też treściach popkulturowych, jasne jest, iż muszą one zostać uwzględnione przy przekładaniu punktów programowych na konkretne konspekty lekcji lub zawartość pomocy dydaktycznych. Przecież – jak już wspomniano – nauka języka obcego jest zanurzeniem w kulturze, także popularnej.

W wymienionych wyżej propozycjach programowych A. Burzyńska i U. Dobesz piszą: „Sądzimy, że nauczając języka polskiego jako obcego w aspekcie kulturowym należy uwzględnić fakt, iż [...] *polskość* jest kategorią, której elementy kanoniczne, składowe podlegają stale zmieniającej się ocenie. Dlatego też inwentarz tematyczny obejmujący materiał językowy nacechowany kulturowo musi być poddawany nieustannej weryfikacji, uzupełniany po to, aby dotyczył zarówno tych obszarów, które są tradycyjnie w powszechnym odczuciu uznawane za charakterystyczne (typowe) dla polskiej kultury, jak i tych, które obecnie rzeczywiście funkcjonują w świadomości Polaków czy też są jedynie przez różnorodne grupy opiniotwórcze postulowane" (2004, s. 121). Co prawda, nie jest to powiedziane wprost, ale chodzi o zmiany zachodzące we współczesnej kulturze oraz o jej wpływ na formowanie (post)nowoczesnej tożsamości ludzi.

„Pewna nieśmiałość" we wprowadzaniu większej liczby treści i tekstów popkulturowych (albo w przyznawaniu, że to wprowadzanie jest potrzebne) jest

[3] Bardzo ciekawy program zajęć pozalektoratowych, poświęconych kulturze polskiej, przedstawia zwłaszcza U. Dobesz – mieszczą się w nim Andrzej Wajda, Wisława Szymborska i Lech Wałęsa (oraz wartości przez nich reprezentowane), ale również zespół Ich Troje, disco polo, programy typu Big Brother oraz Radio Maryja (2004, 508). Jeśli chodzi o podręczniki do nauczania jpjo najlepiej osadzone w tekstach i treściach kultury popularnej są najprawdopodobniej obie części *Hurra!!! Po polsku* (Małolepsza, Szymkiewicz 2005 oraz Burkat, Jasińska 2005).

[4] Ze względu na brak miejsca, spowodowany zaleceniami redaktorów niniejszego tomu, autor artykułu nie może przedstawić dokładnej analizy wymienionych propozycji programowych. Wydaje się jednak, iż uogólnione obserwacje w tej sytuacji wystarczą.

konsekwencją przestarzałego, n i e a n t r o p o l o g i c z n e g o postrzegania (i definiowania) kultury, co przy wciąż dominującym podejściu komunikacyjnym skutkuje tym, co Jerzy Kowalewski nazwał „zbyt pochopnym ograniczeniem do nauki funkcjonowania ucznia/studenta w życiu codziennym" (2006b, s. 45)[5]. Nie jest to – niestety – sposób na zyskanie możliwości uczestniczenia w kulturze danego języka obcego. Rację ma J. Kowalewski, pisząc, iż „język jest częścią kultury, na zajęciach służy pomocą w poznaniu kultury jako szerszej całości, ale jest tylko jednym z kodów, który może być uzupełniany przez inne: muzykę, ruch (np. taniec), śpiew, obraz, gesty, dźwięki" (2006a, s. 81). Funkcjonować w kulturze można nie tylko dzięki znajomości języka (por. Kowalewski 2006b, s. 54), choć trudno zaprzeczyć, że to język jest najlepszym nośnikiem – obrazem ważnych dla wszystkich Polaków wartości. Polska linguakultura narodowa – co stwierdza Grażyna Zarzycka – składa się nie tylko z głównego nurtu, wspomagają ją bowiem nieustannie linguakultury środowiskowe, peryferyjne (Zarzycka 2004, s. 437), choć ciężko powiedzieć, że peryferyjną jest akurat współcześnie dominująca popularna.

Jak wiele jest tekstów kultury oraz jak ciężko jest nie nazwać ich tekstami kultury popularnej, przekonuje lektura publikacji poświęconych właśnie tekstom kultury. Na przykład autorzy artykułów zawartych w dwutomowym wydawnictwie pt. *Teksty kultury. Oblicza komunikacji XXI wieku* pod red. Jana Mazura i Małgorzaty Rzeszutko-Iwan (2006) badają m.in.: wypowiedź egzaminacyjną, musical, tzw. prasę kobiecą, rozprawę sądową, tłumaczenie prawnicze, blog, e-mail, reklamę, kazanie, piosenkę religijną, ogłoszenia, internetowe listy dyskusyjne, literaturę piękną, teksty prasowe, aforyzmy, fotografię, film, słowniki, akt notarialny, teksty publicystyczne, rozmowę radiową polityków, uczniowską wypowiedź maturalną, wypracowanie maturalne, komunikację internetową, hip hop, folklor, cmentarz.

Słownik pojęć i tekstów kultury pod red. Ewy Szczęsnej (2002) zawiera niezbyt aktualną definicję tekstów kultury popularnej, zgodnie z którą teksty te przeznaczone są „dla szerokiego kręgu odbiorców, nastawione na zaspokojenie potrzeb przeciętnego uczestnika kultury. Współczesne teksty kultury popularnej

[5] Nawet Przemysław Gębal, odwołując się do „podstawowych kategorii antropologicznych przejętych przez niemieckiego glottodydaktyka Gerharda Neunera" (2004, s. 135), definiując termin „realia" na potrzeby glottodydaktyki polonistycznej przyjmuje, że „realia" w glottodydaktyce „oznaczać będą zjawiska należące do kultury życia codziennego (kultura >niska<). W opozycji do niej >kultura< zaś utożsamiana będzie z artystyczną i umysłową częścią działalności człowieka oraz jej wytworami, np. literaturą, filozofią, sztuką (kultura „wysoka")" (2006, 206). Autor ten najwyraźniej nie widzi potrzeby wyróżniania kultury popularnej w glottodydaktyce. Użycie terminów charakterystycznych dla p o p u l a r n e g o dyskursu socjologii kultury (podział na kulturę „wysoką" i „niską"), dziś uważanych za przestarzałe, niezbyt przystaje do współczesnej refleksji na temat kultury. Użycie terminu „kultura" jako oznaczenia treści charakterystycznych (tylko) dla wysokiego kanonu jest kontrowersyjne; artystyczna i umysłowa działalność człowieka daje efekt także w postaci tekstów kultury popularnej, o dużym stopniu zróżnicowania formy i estetyki.

często wykorzystują media elektroniczne jako zdolne do zwielokrotnienia oddziaływania na emocje [...]. Teksty kultury popularnej ukierunkowane są przede wszystkim na rozrywkę, likwidowanie barier społecznych, ekonomicznych, komunikacyjnych" (2002, s. 307–308). Teksty popularne faktycznie adresuje się do szerokiego kręgu odbiorców, jednak i liczba odbiorców, i liczba tworzonych tekstów każą wątpić w ich zawartą w podtekście masowość. Nie wydaje się, aby istniał ktoś taki, jak „przeciętny uczestnik kultury" – co jest zresztą konsekwencją niesamowitego bogactwa i heterogeniczności kultury popularnej. A zaspokajanie potrzeb i oddziaływanie na emocje towarzyszą wszystkim dziełom stworzonym przez człowieka.

Teksty kultury popularnej wymienione w *Słowniku pojęć i tekstów kultury* to: graffiti, horoskop, krzyżówka, quiz, rebus, sennik, skecz, teleturniej, wyliczanka, zagadka, żart (Szczęsna 2002, s. 308–310) – bardzo ważne lecz, niestety, najbardziej typowe. W *Słowniku literatury popularnej* pod red. Tadeusza Żabskiego (2006) znajduje się bardzo istotne spostrzeżenie: kultura popularna „nadal stale powiększa zbiór obiektów włączanych do kanonu popularnych uniwersaliów. Prócz tradycyjnych dziedzin (literatura, widowiska, podróże, ceremonie etc.) obejmuje teraz całokształt praktyk życiowych i zachowań publicznych, sytuacje potoczne (np. >style prowadzenia samochodów<, scenariusze dokonywania zakupów etc.), okazjonalną, płynną przestrzeń (ruch uliczny, pochody karnawałowe), ikonosferę i grafemikę (plakaty, reklamy, napisy, flagi), dźwięki (np. głosy miasta), zapachy i smaki" (Żabski 2006, s. 292)[6]. Tekstem kultury popularnej może być wszystko, co stanowi obiekt zainteresowania człowieka, czemu nadaje się znaczenie w kontekście społecznym. Kultura popularna jest bowiem – według Johna Fiske'a – ciągłym procesem, w którym nie są ważne same kulturowe artekfakty, lecz to, co robią z nimi ludzie. Znaczenia tekstów zmieniają się już wtedy, gdy dany przekaz trafia w sferę kultury: w tym momencie rozpoczyna się nieustający proces jego reinterpretacji. Użytkownik kultury popularnej (czyli każdy z nas) nie jest więcej bezwolnym pionkiem manipulowanym przez system (jak chcieli przedstawiciele szkoły frankfurckiej); staje się twórcą znaczeń. Popkultura jest zatem kulturą wolnego wyboru, indywidualnego bądź zbiorowego uczestnictwa w różnorakich formach sztuki i rozrywki, zbiorem czynności kulturowych, przenikających do obyczaju i warunków codziennego życia (Fiske 1995).

[6] Współczesna kultura popularna – kultura uczestnictwa, kultura konwergencji mediów – to także coraz to nowe wyzwania, którym musi sprostać nauczyciel jpjo. Współcześnie zmienia się radykalnie kultura komunikacyjna na masową skalę, a symptomem tej zmiany jest – zdaniem Edwina Bendyka – malejąca popularność poczty elektronicznej. Komunikatory wypierają e-mail oraz rozmowy telefoniczne. Tworzą się lokalne wirtualności – fizycznie ograniczone przestrzenie, w których ludzie komunikują się poprzez komputer, tworząc gęste sieci współpracy. Nakłada się to na zdolność młodych ludzi do multitaskingu (wielozadaniowości) (2007, s. 18–20).

BIBLIOGRAFIA

Bendyk E., 2007, *Gadu-Gadu, czyli natychmiast w sieci*, „Niezbędnik Inteligenta". Bezpłatny dodatek tygodnika „Polityka" 39, s. 18–21.

Burkat A., Jasińska A., 2005, *Hurra!!! Po polsku 2. Podręcznik studenta*, Kraków.

Burzyńska A. B., Dobesz U., 2004, *Inwentarz tematyczny i funkcjonalno-pojęciowy do nauczania języka polskiego jako obcego w aspekcie kulturowym*, [w:] W. Miodunka (red.), *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Kraków, s. 119–128.

Dobesz U., 2004, *W 30 godzin dookoła Polski. Program zajęć kulturowych w Szkole Języka Polskiego i Kultury dla Cudzoziemców Uniwersytetu Wrocławskiego*, [w:] A. Dąbrowska (red.), *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym*, Wrocław, s. 505–508.

Fiske J., 1995, *Reading the Popular*, London and New York.

Garncarek P., 2006, *Przestrzeń kulturowa w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Warszawa.

Gębal P., 2004, *Program nauczania cudzoziemców realiów polskich*, [w:] W. Miodunka (red.), *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Kraków, s. 129–147.

Gębal P., 2006, *Realia i kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, [w:] E. Lipińska, A. Seretny (red.), *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego jako obcego*, Kraków, s. 205–242.

Janus-Sitarz A., 2004, *Między słowem, obrazem i dźwiękiem, czyli uczeń wobec różnych tekstów kultury*, [w:] A. Janus-Sitarz (red.), *Przygotowanie ucznia do odbioru różnych tekstów kultury*, Kraków, s. 9–12.

Jelonkiewicz M., 2004, *Wiedza o Polsce jako element nauczania cudzoziemców języka polskiego. Przegląd wybranych materiałów dydaktycznych i pomocniczych*, [w:] W. Miodunka (red.), *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Kraków, s. 37–52.

Kowalewski J., 2006a, *Idea programów kulturowych a nauczanie języka polskiego jako obcego*, „Języki Obce w Szkole. O polskim i Polsce", nr specjalny 6, s. 81–87.

Kowalewski J., 2006b, *Mickiewicz na A2? Gra w literaturę na języku polskim jako obcym*, „Języki Obce w Szkole. O polskim i Polsce", nr specjalny 6, s. 45–56.

Małolepsza M., Szymkiewicz A., 2005, *Hurra!!! Po polsku 1. Podręcznik studenta*, Kraków.

Mazur J., Rzeszutko-Iwan M. (red.), 2006, *Teksty kultury. Oblicza komunikacji XXI wieku*, Lublin, t. I i II.

Melosik Z., Szkudlarek T., 1998, *Kultura, tożsamość i edukacja – migotanie znaczeń*, Kraków.

Miodunka W. (red.), 2004a, *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Kraków.

Miodunka W., 2004b, *Kompetencja socjokulturowa w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Zarys programu nauczania*, [w:] W. Miodunka (red.), *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Kraków, s. 97–117.

Szczęsna E. (red.), 2002, *Słownik pojęć i tekstów kultury. Terytoria słowa*, Warszawa.

Zarzycka G., 2004, *Linguakultura – czym jest, jak ją badać i „otwierać"*, [w:] A. Dąbrowska (red.), *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym*, Wrocław, s. 435–443.

Żabski T. (red.), 2006, *Słownik literatury popularnej*, Wrocław, s. 290–293, hasło: *Kultura popularna*, autor: K. Dmitruk.